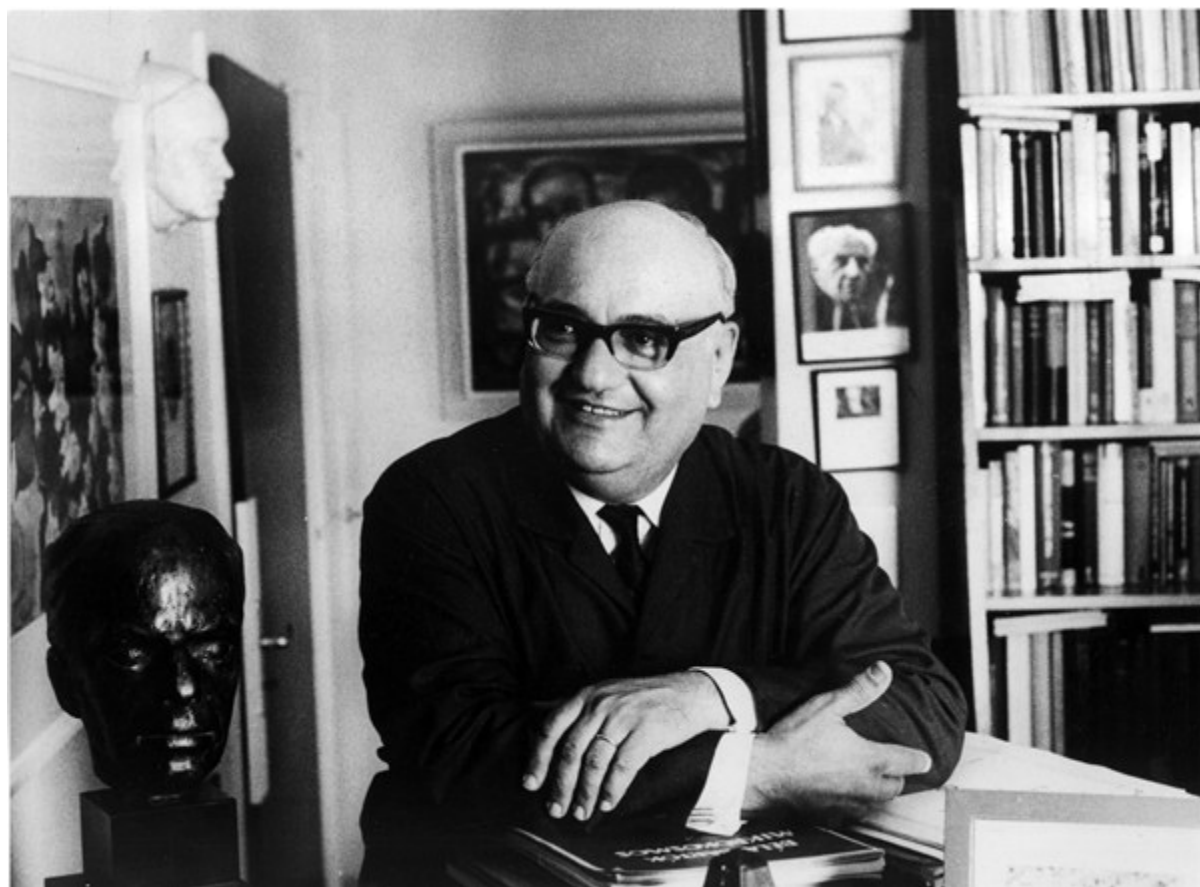

DR. BÁLL DÁVID*

A NEMES FELADAT – EMLÉKEZÉS FÖLDES ANDORRA SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN

* A szerzőről: Báll Dávid Magyar Zoltán Posztdoktori Ösztöndíjas zongoraművész, főiskolai adjunktus (NyF), egyetemi tanársegéd (LFZE, DE). Bővebben:

http://zeneakademia.hu/tanarok/-/asset_publisher/PmXvlbAJbc4u/content/ball-david;jsessionid=14CEABE6D0E1A5ACB5FAA83E8B692DB0

*Ein leben lang, ein ganzes liebes, langes Leben lang sich mit Beethoven befassen zu dürfen, ganz in der geheimnisvollen Welt Beethovens zu leben, sich mit den Problemen dieser Welt auseinanderzusetzen, völlig in den Tiefen dieses Meisters zu versinken – gibt es für einen Interpreten eine größere, eine schönere, eine schwierigere, eine erhabener Aufgabe?*¹ – ezen szavakkal kezdi Földes Andor Beethovenről szóló előadását, amelyek felesége, Lili asszony szerint férje egész életét meghatározták. Habár meggyőződésem szerint nem kell kézzel fogható apropó ahhoz, hogy egy jelentős művésztől, emberről megemlékezzünk, születésének századik évfordulója mindenképp időszerűvé teszi. Földes esetében azonban a centenáriumon túlmenően több szempontból is szükségesnek tartom művészetének, egyéniségének felidézését. 2002-ben, mikor első alkalommal vettem részt az akkoriban rendszeresen megrendezésre kerülő Földes Andor Zongoraversenyen, jól emlékszem, sem én, sem pedig diáktársaim nem igazán ismertük a pianistát, csekély tudásunk is annak a megmérettetésnek volt köszönhető. Az elmúlt 11 évben, tapasztalataim szerint, nem sok minden változott a felnövekvő zongorista-, zenészgeneráció – országos szinten – felvilágosultságát tekintve. Hogy ez minek köszönhető, őszintén szólva, nem tudnám megmondani. Életrajzi adatait, előadói pályafutását tekintve, kétséget kizáróan, a legnagyobb művészek sorába tartozik. Amikor 2006 tájékán körvonalazódott bennem a gondolat, hogy doktori dolgozatomat Földes Andor életének, munkássága bemutatásának szentelem, bevallom, kissé szkeptikusan álltam zongoraművészi mivoltának nagyságához.² Lili asszony férje iránt érzett szeretete, melyet nem lehetett nem észrevenni, s csodálni, Földes kvalitásainak, előadói, emberi értékeinek nem szűnő dicséretei – minden alkalommal, mikor a Földes-zongoraverseny helyezettei, még a gálahangverseny előtt, Lilivel együtt

¹ Egy életen át, egy teljes szeretett, hosszú életen át Beethovennel foglalkozni, egészen Beethoven titkokkal teli világában lenni, szembesülni ezen világ problémáival, teljes egészében alámerülni ennek a mesternek a mélységeibe – akad-e nagyobb, szebb, nehezebb, nemesebb feladat egy előadónak? (Ford.: Báll) Földes Andor: Gibt es einen zeitgenössischen Beethoven-Stil? (Eröffnungsvorlesung des Internationalen Meisterkursus für Klavier im Rahmen des XXIV. Beethovenfestes der Stadt Bonn, gehalten am 28. 9. 1963 in der Beethovenhalle) (Wiesbaden: Limes Verlag, 1963.).

² http://lfze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/ball_david/, 2013. 10. 31.

töltötték el reggelijüket valamelyik patinás belvárosi szállodában – kissé túlzónak hatottak. Ma már értetlenül állok Földes súlyos mértékű elfeledése előtt és pironkodva gondolok azokra az évekre, amikor jónéhányan pusztán úgy hittük, a zongoraverseny is csak egyike azon alkalmaknak, amely egy jó szervezésnek köszönhetően a köztudatban – sajnos igen kis körben – tartja emlékét, ellensúlyozva nagyívű pályafutásának hiányát. Nagyot tévedtünk. Akkori tudatlanságunk némiképp talán megbocsátható fiatalságunk révén, ám azt hiszem, Földes mindenképpen része kellene hogy legyen azon személyeknek, akik – néhány tehetségesebb diák esetében – már az alap-, de közép-, illetve felsőfokú tanulmányok során feltétlen a növendékek látókörébe kerülnek. Lili asszony halála óta – ha jól tudom, azt követően nem rendeztek Földes emlékére zongoraversenyt – érzem, mennyit jelentett ez a kezdeményezés, még ha akkor, sajnálatos módon, nem is tudatosult bennem. Dr. Újj Írisz, az Óbudai Múzeum egykori igazgatója is elévülhetetlen érdemeket szerzett a Földes-emlék megőrzésében. Földes hagyatékát az intézmény 1997–1998-ban vette át, s 1998-tól állandó kiállításként megnyitott a Földes-szoba. A Szentlélek téren Földes-emlékoszlopot avattak, Földes-emlékérem is készült. Dr. Újj vezetése idején elkészült egy új könyv szöveg és kép nyersanyaga, *Földes Andor hazatér* címmel, azonban forráshiány miatt ennek kiadása megghiúsult. A *zene az én hazám* film befejezése sem születhetett meg.³ Népessy Noémitől, az Óbudai Múzeum jelenlegi igazgatójától tudom, hogy az intézmény arculata az elmúlt években teljesen átalakult, a Földes Emlékszoba tárgyai a raktárban kaptak helyet.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy egy előadó művészi „teljesítményét”, munkásságát mindenki egyénileg, szubjektíven ítéli meg. Senki és semmi nem jelenti pontosan ugyanazt két ember számára sem, nemhogy a jelenkor, vagy az utókor számára. Éppen ezért ezen írásommal nem

³ Lili nagyon várta mind a könyv, mind a film elkészültét, együtt is megnéztük, hallgattuk az addig meglévő anyagokat. Köszönöm Dr. Újj Írisznek az információkat.

céлом Földes életútjának, karrier-nagyságának elemzése, összehasonlítása, ami már csak ennek terjedelmét figyelembe véve sem lehet teljeskörű, mindössze a fájó hiányosságokat próbálom pótolni, amivel talán segíthetek egy nagyszerű pianista emlékének megőrzésében. Mivel nem született korábban összefoglaló mű a zongoraművész pályafutásáról, nem volt egyszerű az adatok, fontosabb események közreadása. Az egyedüli, lényegi áttekintés életéről magától Földes Andortól származik.⁴ A részletesebb, fiatalkori éveiről szóló beszámolót követően az amerikai tartózkodásáról, karrierjének állomásairól, koncertező periódusáról, periódusairól vajmi keveset tudhatunk meg. Földes Lili könyvének köszönhetően⁵ 1948-ig lehet fogalmunk a házaspár Amerikában töltött esztendeiről, azt követően azonban csak elvétve akadhatunk információkra. Amikor Lili asszonyt ezen évekről kérdeztem, nem tudott számottevő tájékoztatást adni, mondván, Földes évente körülbelül 120 koncertet adott több évtizeden keresztül, így nehéz, igazából lehetetlen részleteire lebontani a szóban forgó időszakot.

Lili asszonnyal több alkalommal találkoztam. Herrlibergi lakásán is fogadott, ahol lehetőségem nyílt megismerkedni Földes Andor egykori otthonával, iratokat, képeket bocsátott rendelkezésemre, hosszabb beszélgetéseink során olyan emlékeket, élményeket osztott meg velem, amelyek korábban nem láttak napvilágot. Hang- és videófelvételeket hallgattunk és néztünk, délutáni pihenésekor pedig kedvemre csemegézhettem a kiválogatott újságcikkekből, anyagokból. Kedvessége határtalan volt, szomszédai tisztelték és szerették, Andorra is jó szívvel emlékeztek. Az étkezőasztalnál férjének egykori, állandó helyére, ha emlékezetem nem csal, Földes arcképét ábrázoló

⁴ Földes Andor: *Emlékeim* (Óbuda Múzeum, 2005.). A továbbiakban: FAE. Sajnálatos módon a Grove Music Online is pusztán néhány sorban foglalkozik a művésszel, a vonatkozó irodalommal kapcsolatban a wikipédián több információt találunk: (http://en.wikipedia.org/wiki/Andor_F%C3%B6ldes, 2013. 10. 31.).

⁵ Földes Lili: *Two on a Continent* (E. P. Dutton & Company, Inc., New York, 1947.). A későbbiekben: TOC. Lili mindvégig feleslegesnek tartotta, hogy könyvét elolvassam, s feldolgozzam, nem is volt hajlandó a rendelkezésemre bocsátani. Hosszas utánajárást követően tudtam a világháló segítségével egy másik példány nyomára bukkanni.

bronz műremek hívta fel a figyelmet, ahová senki nem ülhetett. A zongoráját is nagy becsben tartotta, nem volt lehetőségem játszani rajta.⁶ 2008 júniusában, a megbeszélte nyári találkozásunk előtt, 96 évesen érte a halál, nagy űrt hagyva Andor művészetének ápolásában.

Földes Andor 1913. december 21-én Budapesten született, Ipolyi Valéria zongoraművész és Földes Emil főkönyvelő házasságából. A család életében fontos szerepet játszott a zene, édesanyjának fiatalabbik bátyja, István, három zenészbarátjával megalapította a kor egyik leghíresebb kvartettjét, a Budapest Vonósnégyest, az 1900-ban született öccse, László, hegedűjével már tizenhárom évesen a Berliini Filharmonikus Zenekarral lépett pódiumra.⁷ *Születésem óta zene vett körül, hangokba mártakoztam, dallamok töltötték be az életemet, gyengeelméjűségre vallott volna, ha mindebből nem ragad rám valami.*⁸ Földes csodagyereknek számított. Nyolc éves korában Mozart K. 450. B-dúr zongoraversenyét adta elő Kerner István vezényletével, egy évvel később Beethoven No. 1. C-dúr koncertjét, majd 1925. február 15-én, tizenegy évesen, Beethoven No. 4. G-dúr versenyművét játszotta, saját kadenciájával. 1928-ban Liszt No. 1. Esz-dúr zongoraversenyével – Dohnányi Ernő dirigált⁹ – lépett pódiumra. Első zongoratanára édesanyja volt, majd Senn Irénnél, Szatmári Tibornál, és Székely Arnoldnál folytatta tanulmányait. Senn, mint a Dohnányi-család régi barátja, mutatta be Földest Dohnányi Ernőnek, akinek 1929-től az osztályába járt.

A fiatal Földes korának több nagy muzsikussal került kapcsolatba. Az 1920-as években, a nyári szünidőben édesanyja jóvoltából Lehár Ferencsel találkozott, aki, hallva Földes zongorajátékát, közreműködőnek kérte fel egyik darabjának előadásában, melyet maga Lehár vezényelt. Az összejövetel emlékére a mester

⁶ Nagyon megtisztelő, hogy végrendeletében gondolt rám, s néhány tárgyat rám hagyott. Ezeket azóta sem kaptam meg.

⁷ Diftériajárvány miatt, nem sokkal később, életét veszítette.

⁸ Az idézeteket mindvégig javítás nélkül, szó szerint közlöm. FAE:14.

⁹ Dohnányi vezénylete alatt több alkalommal játszott, Beethoven No. 5. Esz-dúr zongoraversenyét 1931-ben (másutt 15. életévére datálja a hangversenyt), a Rádió Zenekar közreműködésével, valamint a Schumann Zongoraversenyt. FAE: 161.

egy magyar nyelven írt, dedikált képet adott Földesnek, ezzel a felirattal: *Kedves Földes, maga egy nagy tehetség!* Ezidőtájt, 1927-ben ismerkedett meg Alban Berggel is, akinek Beethoven Op. 26. Asz-dúr szonátáját és Albeniz Trianáját adta elő. 1929-ben Emil Sauer Budapestre látogatott és egy családnak köszönhetően Földes is vendég volt azon a teázáson, amelyre a Liszt-tanítványt meghívták.¹⁰ Földes Bach-Busoni C-dúr toccata, ária és fúgáját, Schubert a-moll szonátájának első tételét – hogy pontosan melyikről lehet szó, nem tudni –, majd Bartók Szonatináját szólaltatta meg. Az előadás után mondta neki Sauer, amit Földes élete végéig oly gyakran emlegetett: *Fiacskám, amikor én tizenhat éves voltam, elzarándokoltam Liszt Ferenchez, aki tanítványának fogadott és első találkozásnk alkalmával megcsókolt. Ezt a csókot adom én most tovább neked és ha majd olyan öreg leszel, mint én most vagyok és találsz majd te is egy ifjú pianistát, akit nagyon tehetségesnek tartasz, akkor add tovább neki ezt a Beethoven-Liszt-Sauer-csókot!*¹¹

Földes 1923-tól a Zeneakadémián Weiner Leó zeneszerzés és Unger Ernő karmesterképzős tanítványa, 1929-től 1932-ig Dohnányi mesteriskolájának a növendéke, többek között Fischer Annie, Kilényi Edward, Petri Endre, Zeitinger (Zolnay) Jenő társaságában. 1933-ban került sor az első Budapesti Liszt Zongoraversenyre, melyen Földes is az indulók között szerepelt.¹² *Dohnányi halkan olvassa fel papírlapról a Liszt-verseny végeredményét, amely szerint: 1. Fischer Annie, 2. Mikisa Taras, 3. Kentner Lajos, 4-8 (rangsor nélkül): Kovács István, Perin Ida, Pitini Giuseppa, Heimlich Lajos és Földes Andor.*¹³ Tóth Aladár Földes 1935. február 6-i hangversenyét a legteljesebb révbeérkezésnek tekinti, szerinte a művész a virtuozitás legmagasabb csúcsaira érkezett el. Technikai tudásban, pianisztikus bravúrokban a leghíresebb amerikai előadókhöz hasonlítja, azt állítja, Brahms Paganini-variációit Vladimir

¹⁰ Kun Imre: *Harminc év művészek között* (Zeneműkiadó, Bp., 1960.) c. könyvében azt írja, hogy saját maga mutatta be Földest Sauernek.:33.

¹¹ FAE: 40.

¹² A versennyel részletesebben doktori disszertációmban foglalkozom.:63.

¹³ Magyar Hírlap, 1933. május 18.

Horowitznál is különbül, már-már Wilhelm Backhaus módjára tolmácsolja. Az 1936. május 10-én, a Zeneakadémián megtartott Földes-hangversenyéről ismét Tóth Aladár tollából olvashatunk kritikát. A Budapesti Hangversenyzenekarral, Ferencsik János vezényletével Beethoven No. 1. C-dúr, No. 4. G-dúr és No. 5. Esz-dúr zongoraversenyét játszotta. Tóth elismerően nyilatkozik Földesről, úgy véli, muzikalitásban, tudásban kevesen versenyezhetnek vele és a magyar Backhausnak nevezi, aki világviszonylatban is méltó örököse lehet a nagy zongoraművészeknek. Az 1937–1938-as évadban egy budapesti koncertszervező iroda Beethoven valamennyi zongoraversenyéből és szimfóniájából álló hangversenysorozatot szervezett. Az estek karmestere Erich Kleiber volt, a versenyművek megszólaltatására Edwin Fischert, Walter Giesekeinget, Arthur Schnabelt és Dohnányi Ernőt kérték fel. A No. 2. B-dúr koncertre nem volt egyszerű zongoraművészt találni, ugyanis – Földes írásából tudni – abban az időben leginkább növendékek játszották ezt a művet, s így a nagynevű szólisták nem szívesen vállalták el a felkérést. Próbajátékot hirdettek, amelyet a Zeneakadémia Nagytermében, 1937 októberében rendeztek meg. Minden résztvevőnek a No. 5. Esz-dúr zongoraversenyből kellett játszania – Fischer Annie és Sándor György is az indulók között szerepelt. Az első tétel bevezető kadenciáját és a harmadik tétel elejét követően Kleiber magához hívta Földest, melyet nem sokkal követett a hír: őt választották ki a hangverseny fellépőjeként, amely a Vigadóban került megrendezésre.

Magyarországot Földes 1939 márciusában hagyta el. Egy koncertkörút keretében Franciaországban, Hollandiában, Angliában, Dániában, Norvégiában és Finnországban mutatkozott be. Oslói előadását követően István nagybátyjáiékhöz utazott és mivel szülei a levelekben rendszeresen beszámoltak a magyarországi helyzetről, nem tért vissza. Időközben együttműködésre kérték fel az NBC Music Hall on the Air zenekarával, aminek köszönhetően három

hónapra szóló vízumot kapott az Egyesült Államokba.¹⁴ Itt ismerkedett meg Szigeti Józseffel, akivel három egymást követő szezonban több mint 120 koncertet adtak Észak-Amerika negyven államában. Földes, tartva attól, hogy nagyreményű szólistakarrierjét tönkretelheti kísérő mivolta, első évben álnéven, Farkas Andorként szerepelt a programokban. 1940. január 7-én Rapée Ernő vezényletével adta elő Beethoven No. 4. G-dúr zongoraversenyét, amin Rendy Lili, a későbbi Földes Lili, mint újságíró, is jelen volt. 1940. július 1-jén házasodtak össze. Az Egyesült Államokban töltött első évek igen szűkösek voltak. Az anyagi biztonságot elsősorban Földes művei jelentették, melyekért a kiadók is lelkesedést mutattak. Ekkor született meg Kodály Hány János című művéből három átírat, valamint Benny Goodman számára Chopin c-moll noktürnjének és Liszt egyik Valse Oubliée-jának klarinét-változata. Lili asszony személyes találkozásaink alkalmával többször megjegyezte, hogy a különféle összejöveteleken, eseményeken történő ismerkedések, beszélgetések milyen nagy mértékben segítettek életüket. A második világháború kitörésekor Andor az elsők között akart lenni, akik belépnek az amerikai hadseregbe. Az orvosi vizsgálaton azonban elutasították a kérelmét, de úgy döntött, a zene segítségével fogja támogatni a harcolókat: táborokban, légi támaszpontokon, flottákon, kórházakban lépett fel. Ezidőtájt olyan barátokra tettek szert, akik nélkül Földes karrierjének elindítása nagy mértékben megkérdőjeleződhetett volna. A kor kiemelkedő személyiségeivel ismerkedett meg, többek között Rózsa Miklóssal, Franz Werfellel, Albert Einsteinnel,¹⁵ Arnold Schönberggel, Igor Sztravinszkijjal. Thomas Mann-nal levelezett. Földes Lili szerint 1942. április 2-án, a Town Hallban volt az a hangverseny, mellyel Földes sikerrel lépett be New York zenei életébe, melynek köszönhetően az ország egész területéről egyre több koncertfelkérés érkezett. Szigeti Józseffel közös lemeze 1944-ben, a

¹⁴ Földes Lili könyvében Radio City Music Hall Orchestrát említ. TOC:39. Földes a koncerteket összefogó program nevét keverhette össze a zenekar nevével.

¹⁵ 1943-ban, Földes princetoni hangversenyét követően, Einstein otthonába invitálta kamaramuzsikálás céljából. Tizenhatodik, tizenhetedik századi szonáták mellett Vivaldit, Bibert, Mozartot játszottak.

Columbia Recordsnál jelent meg. A Washingtoni Egyetem *From Bach to Bartók* címmel előadásra és szólóestre kérte fel, 1948-ban pedig amerikai állampolgár lett.

1948-ban, Párizsban a Vox Records számára Eugène Bigot és Roger Desormière vezényletével, a Lamoureux Zenekarral Bartók 2. Zongoraversenyét és Op. 1. BB 36a Rapszódia zongorára és zenekarra című kompozícióját vette fel.¹⁶ Az ötvenes évek legelején, egy Hannoverben tartott hangverseny után Elfriede Elschlepp, a Deutsche Grammophon (továbbiakban DG) munkatársa kereste meg Földest és kérte fel a vállalat művészeként, melyet örömmel el is fogadott. A legfontosabb felvételeit – saját bevallása szerint –, a négy Bartók szólólemezt 1954-ben és 1955-ben készítette, amiért megkapta a Grand Prix du Disque-t. 1981-ben, a hanghordozó újrakiadásakor a hamburgi Deutsche Phone-Akademie kitüntetését nyerte el. A DG után az EMI gondozásában készített hét lemezt. Mozart szonátákat (K. 282, K. 310, K. 330, K. 331, K. 333.), a K. 485. és K. 511. Rondót, Schubert D. 899. Négy Impromptuját, D. 780. Hat Moment Musicaux-ját és három szonátáját (D. 664, D. 959, D. 960), Schumanntól pedig a Papillons, a Kinderszenen, Kreisleriana és Op. 12. No. 2. Aufschwung című művét szólaltatva meg. Az ötvenes évek elején részt vett a Kranichsteini Zenei Hetek rendezvényein, ahol számos kiváló zeneszerzővel, művésszel találkozott. Ott ismerte meg Olivier Messiaent, valamint Pierre Boulezt. 1952. február 12-én Melbourne-ben a Sidney Myer Music Bowl megnyitóján lépett fel, az első esten Gershwin F-dúr koncertjének, a második alkalommal Beethoven Esz-dúr zongoraversenyének szólistájaként. A karmester Alfred Wallenstein volt. 1953-ban Afrikába, a Kenya National Theatre ünnepi nyitóhangversenyére hívták meg, majd Rhodesiában, valamint Kongóban is fellépett. Három alkalommal járt a földrészen, többek között Johannesburgban, Fokvárosban, Pretoriában, Umtatában. 1956 őszén, a Washington Symphony Zenekarral, egy jótékonyági Liszt-hangverseny szólistája volt. A bevételt Ausztriába menekülő magyarok

¹⁶ A felvétel 2002-ben a Hungaroton gondozásában is megjelent. HCD 32135.

között osztották szét. Ugyanebben az évben Buenos Airesben, a Teatro Colónban játszotta Bartók 2. zongoraversenyét, amit Ferdinand Leitner is hallott, akivel később számtalan alkalommal muzsikáltak együtt. Földes azt írta, hogy Brahms No. 1. koncertjét vele sikerült a legnagyobb sikerrel megszólaltatnia. 1957-ben, Sydneyben, négy hangversenyből álló koncertsorozatát az ABC Rádió élőben sugározta. Bach d-moll zongoraversenyét, három Beethoven és két Mozart versenyművet, Schumann a-moll és Liszt Esz-dúr, Prokofjev és Brahms egy-egy koncertjét, valamint Bartók Op. 1. Rapszodiáját szólaltatta meg. Az ausztrál turnét követően Földes csaknem négy hetet töltött Új-Zélandon is, ahol ő mutatta be Bartók 2. koncertjét. Wellingtonban és Aucklandben is pódiumra lépett. Ugyanebben az évben egy indiai szereplésre is meghívták, Bombaybe és Újdelhibe, ahol Indira Gandhi és Dzsaváharlál Nehru is jelen volt az előadáson. 1959 és 1988 között Földes többször turnézott Japánban, Akihito császár és felesége négy alkalommal kérték látogatásra. Földes ezen hangversenyek után mindig töltött pár napot Teheránban is. Az 1960-as években egyik alkalommal Farah Diba császárnő, Mohammad Rezā Pahlavi felesége kívánta játékát a számára adott magánhangversenyen meghallgatni. Földes Beethoven Esz-dúr versenyművét szólaltatta meg, a Teheráni Szimfonikus Zenekar közreműködésével. 1958-tól 1965 elejéig Walter Giesecking utódjaként a saarbrückeni főiskolán tanított. Ez volt az egyetlen pedagógusi állás – a mesterkurzusok megtartásán kívül, amiket Londonban, Bonnban, Tokióban, Cambridgbe-ben tartott – amelyet betöltött. Darmstadtban, Wolfgang Steineck nyári szabadegyetemén is oktatott. Az állandó hangversenyezés közepette nem volt lehetősége sok időt a városban tartózkodni, de havonta három-négy napot a diákjaival töltött. Földesék, professzorságának kezdetétől, 1961-ig, Bad Homburgban béreltek egy házat. Állítása szerint Németországból, Franciaországból, Japánból, Ausztráliából, Új-Zélandról is érkeztek hozzá tanítványok. A hatvanas évei felé közeledő Földest a virtuóz irodalom egyre jobban untatta. Habár öt évekig leginkább a zongoristák

elé sok technikai akadályt (is) állító Rachmaninoff, Liszt, Bartók darabjainak megszólaltatójaként tartották számon, legszívesebben már Beethoven és Mozart műveit játszotta. 1961-től életük végéig Svájcban, a Zürichi-tó partjánál fekvő Herrlibergben béreltek lakást. Churban megalapította a Földes Andor Fesztivált, ahol legfőképp kamarazenei koncertek voltak és a kevésbé játszott remekműveket próbálták a közönségnek megmutatni. 1970-ben a programban Brahms három hegedű-zongora szonátája mellett klarinétsonátái, klarinéttriója és Bartók Kontrasztok című darabja is szerepelt. Egy dalesten Brahms-, Grieg-, valamint Bartók-dalok csendültek fel. A hangversenyek mellett kiállítások színesítették a rendezvényt.

Földes véleménye szerint egy idő után minden hangszeres zenész életében bekövetkezik az a pillanat, amikor rájön, a vezénylés – valójában a karmester élete – tulajdonképpen könnyebb dolog, mint az instrumentális játék. Könnyű a dirigálás rabjává válni, s csak sok-sok év múlva jön a kijózanodás, ugyanis előbb vagy utóbb választani kell a két mesterség között, párhuzamosan nem működik. Harmincnál több különböző zenekart vezényelt Európában, Ázsiában, Amerikában és számos alkalommal kérték fel újból. Földes nemcsak a zenekarvezetéshez, hanem a komponáláshoz is kedvet érzett. Mozart összes kadencia nélküli zongoraversenyéhez alkotott egyet, melyeket hangversenyein rendszeresen játszott. Amerikában, 1943–1944 körül Bartóknak meg is mutatta Prelúdjét, aki további írásra ösztönözte. Földesnek azt az érzését azonban, hogy nincs elég mondanivalója, amit darabjaiban átadhatna, nem sikerült eloszlatnia. *Amit írtam, az második kézből felöntött Bartók, Prokofjev volt. [...] Kedves dolog nekem (a zeneszerzés – Báll), szórakoztató, de nem a nagyközönségnek.*¹⁷ Az 1970-es években Földes minden esztendőben heteket töltött Skandináviában. Egyik koncertkörútja alkalmával, 1976. március 29-én, oslói hangversenyét követően, Dániába repült, hogy Margit királynőnek zongorázzon, Mozart, Debussy és Schumann műveit játszotta. Földes haláláig koncertezett. Számtalan

¹⁷ Interjú Antal Imrével, MTV (a felvétel dátuma nem ismert).

sikeres fellépésének köszönhetően a legnagyobb zenészekkel muzsikált együtt. A már említett híres karmestereken kívül szinte a kor összes meghatározó dirigensével pódiumon volt: Rafael Kubelik, Kurt Sanderling, Kurt Masur, Hans Knappertsbusch, Hans Rosbaud, Hans Schmidt-Isserstedt, Rudolf Kempe, Carlo Maria Giulini, Massimo Frecciá, Thomas Beecham. John Barbirollival Bartók 2. zongoraversenyét négy egymást követő estén szólaltatta meg Manchesterben és Prestonban. Sir Adrian Boulttal Londonban, a Victoria League egyik rendezvényén Beethoven c-moll zongoraversenyével ült pódiumra a Royal Philharmonic Orchestra kíséretével.¹⁸ A cambridge-i egyetemen néhány héttel elhunyt előtt még mesterkurzust, előadást tartott és hangversenyt adott. 1992. február 9-én, Herrlibergben érte a halál. Két nappal később, Bonnban, Beethoven szülőházában kellett volna játszania.

Földes nem hitt a földöntúli létben. Úgy gondolta, hogy mindent, amit az ember akar, amit az élettől vár, azt itt, a Földön kell megkapnia, s megtennie. Arra a kérdésre, hogy mi jelentett számára a legtöbbet az addig eltöltött időben, ezt válaszolta: *a feleségem és a zongorázásom, vagy a zongorázásom és a feleségem. A sorrend nem fontos. [...] Sem élni, sem tovább működni nem tudnék enélkül a két fix pont nélkül.*¹⁹

Földes Bartókkal való kapcsolata egész életét meghatározta. A zeneakadémiai évei alatt, 1929-ben, a Magyar Rádióban találkozott vele először. Hernádi Lajos kérésére lapozóként működött közre Bartók és Hernádi négykezes koncertjén. Ezt követően több alkalommal játszott Bartóknak, legfőképp a komponista darabjait. Amikor 1943-ban arra készült, hogy előadja Bartók Zongoraszonátáját, a koncert előtt meglátogatta a zeneszerzőt, hogy személyesen közölje ezt vele. Megható volt számára Bartók reakciója a hír hallatán. Először megpróbálta nyugodtan, már-már atyai módon eltántorítani Földest attól, hogy műsorára tűzze a darabot, mert félt, hogy rossz kritikát von

¹⁸ Hogy az említett előadásokon kívül hány alkalommal játszottak együtt, nincs tudomásom.

¹⁹ FAE: 217.

maga után. Amikor Bartók belátta, hogy Földesnek szilárd elhatározása a kompozíció eljátszása, egy kompromisszumos megoldással állt elő: „*Miért nem hagyja el a második tételt, ami a legnehezebben érthető, miért nem játssza egyszerűen csak az első és az utolsó tételt? Úgy nem játszik azzal a veszéllyel, hogy az emberek kipfujozzák.*” – mondta tárgyilagos egyszerűséggel. „*Álmomban se jut eszembe, hogy ezt tegyem [...]*”²⁰ – válaszolta Földes. Így ír Bartókról visszaemlékezésében: *Nem túlzás azt mondanom, hogy Bartók Bélával való első találkozásom egész életemre meghatározó jelentőséggel bírt. [...] Ha [...] egy tanóra abból áll, hogy az ember egy előre meghatározott időegységet, amit később megfizet, a tanárával eltölt, akkor én egyetlenegy órát sem tanultam Bartóknál. És mégis mélységesen meg vagyok győződve arról, hogy a számtalan feledhetetlen tanulási óra, amit éveken keresztül szabályos időközökben a házában eltöltöttem, bármelyik „hivatalos” tanárom órájánál nagyobb hatást gyakorolt rám, s a zenéje személyiségem és emberi jellemem formálódását mélységesen befolyásolta.*²¹ Földes Bartók I. zongoraversenyét több mint 20, a II. zongoraversenyét több mint negyven alkalommal adta elő, nevéhez kötődik a bemutatója Buenos Airesben, Johannesburgban, Tokióban és Oslóban. Földes Bartók felvételei az évek során több díjat is nyertek. A Deutsche Grammophon által rögzített anyag a Grand Prix du Disque-t, a Vox cég közreadásában megjelent korong pedig a Német Zenekritikusok Díját kapta.²² Bartók zongorára komponált több jelentős művét felvette – Szonáta, Op. 14. Szvit, Szabadban, Tizenöt magyar parasztdal, 2. zongoraverseny – és Földes Lilitől tudom, hogy tervezte több kompozíció feljátszását, azonban ez már nem valósult meg.

Földes Bartók Béláról angol nyelven 1956-ban írta le gondolatait, melyeket a Limes Verlag 1963-ban, német fordításban, Kodály Zoltánnal kapcsolatos ideáival együtt közreadott. *Rehearsing with Bartók* címmel a The New Hungarian Quarterly 1981-ben közölte Földes írását. 1967-ben a Zeneműkiadó

²⁰ FAE: 86.

²¹ FAE: 79.

²² FAE: 227.

gondozásában jelent meg Földes *Zongoristák kézikönyve* című műve (1967.), amely igen hasznos adalékot nyújthat a felnövekvő zongorista generációknak.²³ A wikipedian található információk alapján angol és német nyelven hat alkalommal adták közre, de finn, holland és spanyol kiadás is született. Nyolc fejezetben osztja meg a zongorázásról alkotott nézeteit az olvasókkal, a kilencedik szakaszban kortársainak zongorairodalmából közöl válogatást.

Megemlékezésem végezetéül álljon itt Illyés Gyula Párizsban, 1968. december 5-én, Rendi Lilinek és Földes Andornak ajánlott vers-idézete (a *Bartókból*):²⁴

[...] *csak zene, zene, zene, olyan, mint a tietek,*
példamutató nagy ikerpár,
zene csak, zene csak, zene,
a bányamély ős hevével tele,
a „nép jövő dalával” álmodó
s diadalára ápoló,
úgy szabadító, hogy a börtön
falát is földig romboló,
az ígért üdvért itt e földön
káromlással imádkozó,
oltárdöntéssel áldozó,
sebezve gyógyulást hozó [...]

²³ Az első kiadás: *Keys to the Keyboard: A Book for Pianists, with Explanatory Music* (E. P. Dutton, New York, 1948.) (forrás: wikipedia). A magyar fordítás alapja a német nyelvű megjelenés: *Wege zum Klavier* (Limes Verlag, Wiesbaden, 1963.). Bővebben doktori disszertációmban foglalkozom vele.:26.

²⁴ Köszönet Dr. Újj Írisznek, hogy megosztotta velem ezen dokumentum létezésének tényét.

Diszkográfia²⁵

Albeniz:	Op. 165. No. 2. Tango	DG
Bach:	BWV 963. Kromatikus fantázia és fuga BWV 846. C-dúr prelúdium és fuga	DG/cd
Barber:	Op. 20. Excursions	DG Gramofon/cd
Bartók:	BB 101. 2. zongoraverseny (Orchestre Lamoureux, E. Bigot) Allegro Barbaro Gyermekeknek I-II. füzet Op. 8c Három burleszk Három rondó népi dallamokkal Improvizációk magyar parasztdalokra Op. 8b Két elégia Kilenc kis zongoradarab Mikrokozmosz IV-VI. füzet Két fantázia a Négy zongoradarabból Kilenc kis zongoradarab Op. 1. BB 36a Rapszódia (Orchestre Lamoureux, R. Désormière) Román kolinda dallamok Román népi táncok Szabadban BB 69 Szonatina	Vox/Jecklin/cd** ²⁶ Hungaroton/cd DG/cd* DG DG DG DG DG DG/cd* DG DG Vox/Jecklin/cd** Hungaroton/cd DG DG/cd* DG/cd* DG/cd*, Hungaroton/cd

²⁵ FAE: 227–230.

²⁶ Cd=compact disc, * = Grand Prix du Disque, ** = Német Zenekritikusok Díja.

	BB. 88 Szonáta	DG/cd*, Vox, Hungaroton/cd
	Op. 14. Szvit	DG/cd*
	Tíz könnyű zongoradarab	DG
	Tizenöt magyar parasztdal	DG, Hungaroton/cd
	Op. 9b Vázlatok	DG
Beethoven:	Op. 15. No. 1. C-dúr zongoraverseny (Bambergi Szimf. Zenekar, F. Leitner) (Orch. della Svizzera Italiana, Földes)	DG, Hungaroton/cd Ermitage/cd
	Op. 73. No. 5. Esz-dúr zongoraverseny (Berlini Filharmonikus Zenekar, F. Leitner)	DG, Hungaroton/cd
	Op. 80. Karfantázia (RIAS-Kammerchor, Berlini Motettenchor, Berlini Filharmonikus Zenekar, F. Lehmann)	DG
	Op. 7, Op. 14. No. 1-2, Op. 101. Szonáta	Ermitage/cd
	Op. 13, Op. 78, Op. 79. Szonáta	Tono
	Op. 57. Szonáta	DG/cd
	Szonáták ²⁷	APR/cd
Brahms:	Op. 117. No. 1. Intermezzo	EMI, APR/cd
	Op. 39. Négy keringő	DG/cd
	Op. 72. No. 2. Rapszódia	APR
	Op. 35. Variációk egy Paganini-témára	DG
	Op. 9. Variációk egy Schumann-témára	DG
	Op. 21. No. 1. Variációk egy saját témára	DG
Chopin:	Op. 34. No. 2. Keringő	APR/cd
	Op. 64. cisz-moll keringő	EMI
	Op. 41. No. 4. Mazurka	DG/cd

²⁷ Pontos adat nem áll rendelkezésre.

	Op. 48. c-moll noctürn	DG/cd
	Op. 40. No. 1. Polonéz	APR/cd
Copland:	Szonáta (1939/1941)	DG, Gramofon/cd
Debussy:	Arabesques No. 1, No. 2.	EMI
	La fille aux cheveux de lin	DG/cd
De Falla:	Tűztánc	DG/cd
Dohnányi:	Pastorale – Magyar karácsonyi dal	Hungaroton/cd
Földes:	Két miniature	Hungaroton/cd
	Két kis zongoradarab	Hungaroton/cd
	Little Suite for Strings	Hungaroton/cd
Grieg:	Op. 72. Slaatter	Tono
Kodály:	No. 1-5. és No. 7-12. Gyermektáncok	DG
	Op. 11. Hét zongoradarab	DG, Hungaroton/cd
	Háry János-szvit – részletek	DG
	Marosszéki táncok	DG
Kodály-Földes:	Háry János-szvit	Hungaroton/cd
Liszt:	No. 1, No. 2. Zongoraverseny	DG
	(Berlini Filharmonikus Zenekar, L. Ludwig)	
	Au Lac de Wallenstadt	DG
	No. 1. Mefisztó keringő	DG/cd
	No. 123. Petrarca-szonett	DG
	Soirée de Vienne	DG
	Szonáta, h-moll	DG
	Valse oubliée	DG
Mozart:	K. 365. Versenymű két zongorára és zenekarra	DG
	K. 453. Zongoraverseny	
	(C. Seemann, Berlini Filharmonikus Zenekar, F. Lehmann)	
	K. 450, K. 503. Zongoraverseny	DG

	(Berlini Filharmonikus Zenekar, L. Ludwig)	
	K. 467. Zongoraverseny	DG
	(Berlini Filharmonikus Zenekar, P. Schmitz)	
	K. 485, 511. Rondó	DG
	K. 282, 310, 330. Szonáta	EMI/cd
	K. 331, 333. Szonáta	EMI
Poulenc:	No. 4. c-moll noktürn	DG
Rachmaninoff:	Op. 18. No. 2. Zongoraverseny	DG
	(Berlini Filharmonikus Zenekar, L. Ludwig)	
Schubert:	D. 780. Hat Moments Musicaux	EMI
	D. 899. Négy Impromptu	EMI
	D. 664. Szonáta	EMI
	D. 959, 960. Szonáta	EMI/cd
Schumann:	Op.12. Aufschwung	EMI
	Op. 17. Fantázia	DG
	Op. 5. Impromptus über ein Thema con C. Wieck	Mercury
	Op. 9. Karnevál	DG
	Op. 15. Kinderszenen	EMI
	Op. 16. Kreisleriana	EMI
	Papillons	EMI, Mercury
	Op. 7. Toccata	Mercury
	Op. 1. Variációk	Mercury
Sztravinszkij:	Circus Polka	DG
	Szonáta	DG, Gramofon/cd
Thomson:	Ragtime Bass	DG

Bibliográfia

- Báll Dávid: Földes Andor életútja és művészi munkássága – DLA doktori értekezés, 2011.²⁸
http://fze.hu/netfolder/public/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/ball_david/
- Földes Andor: *Gibt es einen zeitgenössischen Beethoven-Stil?*
(Eröffnungsvorlesung des Internationalen Meisterkursus für Klavier im Rahmen des XXIV. Beethovenfestes der Stadt Bonn, gehalten am 28. 9. 1963 in der Beethovenhalle)
Wiesbaden: Limes Verlag, 1963.
- : „Bartók Béla”. Wiesbaden: Limes Verlag, 1963.
- : *Zongoristák kézikönyve*. Bp: Zeneműkiadó, 1967.
- : *Emlékeim*. Óbuda Múzeum, 2005. (az Osiris Kiadó engedélyével)
- Földes Lili: *Two on a Continent*. New York: E. P. Dutton & Company, Inc, 1947.
- Kun Imre: *Harminc év művészek között*, Bp: Zeneműkiadó Vállalat, 1960.
- Tóth Aladár válogatott zenekritikái*. Szerk: Bónis Ferenc. Bp: Zeneműkiadó, 1968.

²⁸ Egyéb vonatkozó, de mostani írásomban fel nem használt irodalomjegyzék itt bővebben megtekinthető.